

BAYRAM PAŞA KERVANSARAYI

BAYRAM PAŞA KERVANSARAYI

Cengiz ORHONLU

Selçuklu kervansaraylarının gerek mimârî yapı ve üslûbları hakkında, gerekse katalog mahiyetinde olmak üzere, küçüksenemeyecek derecede yayın mevcuttur. Her gün bir yeni araştırma ve değerlendirme ile de karşılaşmak mümkündür. Aynı şeyleri Osmanlı han ve kervansarayları hakkında söylemek mümkün değildir. Bunda, Selçuklu yapılarını bir sanat tarihçisi için daha ilgi çekici addedilmesi yanında, biraz da Osmanlı mimârisinin bu tür yapı tipi hakkında fazla orijinal olmadıkları tarzındaki görüşünde tesiri olmalıdır. Osmanlı İmparatorluğunun kapladığı ülkelerdeki Osmanlı kervansaraylarının, bu gücü için, bir kataloğunu dahi yapmak mümkün değildir. Çünkü tahmin edilenden çok fazla oldukları resmî belgelerin tedkiklerinden anlaşılmaktadır. Bununla beraber son yıllarda bu konu üzerinde de çalışmalar başlamış ve bu çalışmaların ürünleri yayın alanına intikal etmektedir¹. Katalog mahiyetinde telâkki edilmesi lâzım gelen çok muhtasar bir eser, Kara Yolları Genel Müdürlüğü tarafından çıkarılmıştır². Adı geçen eser, fazla iddialı olmamakla beraber, Türkiye sınırları içindeki Selçuklu ve Osmanlı han ve kervansaraylarını içine almaktadır. Bu esere göre, Selçuklu devrinde yapıldığı kabul edilen 112 kervansaray, Osmanlı devrinde ise 221 kervansaray tesbit edilmiştir. Osmanlı hâkimiyetinde yaşamış bulunan bazı Balkan ülkelerinde bu konuda daha evvel

bir çalışma yapılmıştır. Meselâ yalnız Bosna-Hersek'de bulunanları tedkik eden bir eser, bir müddet önce yayın alanına intikâl etmiştir³. Bu iki yayının örneği, Osmanlı devrinde yapılmış olanlarını tespit hususundaki çalışmaların başlangıç noktasında bulunulduğunu ve aynı zamanda mes'elenin güçlüğüne ortaya koymaktadır.

Türkiye arşiv ve kütüphanelerinde yaptığım çalışmalarım sırasında dikkatimi çeken bazı han ve kervansarayları hakkındaki belgeleri topladım. Bu suretle, XVII. ve XVIII. yüzyıllara ait şimdilik 24 Osmanlı han ve kervansarayının çeşitli tamir ve inşa mes'eleleri hakkında fikir edinmek imkânı hâsıl olacaktır. Bunları fırsat buldukça memlekette çıkan ilmî dergilerde yayınlayacağım. Bu sayede Osmanlı mimârisinde kullanılan terminolojiyi de tesbit edebilmek mümkün olacaktır. Burada ilk olarak, Bayram Paşa'nın Çakıd suyu kenarında inşa ettirdiği kervansaray hakkındaki belgeler yayınlanacaktır.

1) Meselâ bk. Nejat Göyünç, Eski Malatya'da Silahdar Mustafa Paşa hanı, Tarih Enstitüsü Derneği, 1 (1970), s. 63-92; Erol Özbilgen, Eski Malatya'da Silahdar Mustafa Paşa hanının restitüsyonu hakkında, aynı yer, s. 93-102; Nejat Göyünç, Silahdar Mustafa Paşa hanına ait bir vesika, Tarih Dergisi, 25 (1971), s. 73 - 78. Ayrıca bk. M. Münir Aktepe, İzmir hanları ve çarşıları hakkında ön bilgi Tarih Dergisi, 25 (1971), s. 105-154.

2) Tarihi Türk Hanları, Hazırlayan İsmet İter, Ankara 1969.

3) Hamdiya Kreseviĳaković, Sarajevo 1957.

1. Bayram Paşa veya Çakıd Hanı.

Osmanlı devrinde yollar, İstanbul'dan Rumeli ve Anadolu yönlerinde üçlü bir sistemle dağılırdı. Bu üçlü sistemden kasdedilen «sağ kol, sol kol, orta kol» dur. Anadolu'nun sol kolu İstanbul'da Üsküdar'dan başlar, Gebze, İzmit, Düzce, Bolu, Koçhisar, Tosya, Hacı Hamza, Merzifon, Niksar, Şebinkarahisar, Bayburd, Tercan, Erzurum, Kars'a giderdi. Orta kol, gene Üsküdar'dan başlar, Gebze, İzmit, Sapanca, Geyve, Göynük, Bolu, Gerede, Tosya, Hacı Hamza, Amasya, Tokat, Sivas, Malatya, Harput, Diyarbakır, Musul, Bağdad'a giderdi. Sağ kol ise, İzmit'e kadar aynı güzergâhı takip eder, ondan sonra Lefke, Söğüt, Eskişehir, Bolvadin, Akşehir, Konya, Ereğli, Ulukışla Gülek, Çakıd, Adana, Kurt kulağı Payas güzergâhını takip ederdi. İşte IV. Murad'ın sadrâzamı Bayram Paşa, kervansarayını Anadolu'nun sağ kolu üzerinde inşa ettirmiştir⁴.

Bayram Paşa kendi hanının inşasına başlamadan evvel, Ereğli'de Ekmekçi-zâde Ahmed Paşa'nın başlayıp tamamlayamadığı kervansarayının yarım kalmış yapısını tamamlattır⁵ Bayram Paşa'nın yaptırdığı bu hanın ne zaman inşasına başlandığı hakkında şimdilik belgelere tesadüf edilememiştir. Bununla beraber Tapu-Kadastrô'daki mufassal Adana «Tahrir» defterinde bir kaç kayıt bulunduğu işaret edelim⁶. IV. Murad Bağdad seferine çıktığı zaman buradan geçtiğinde inşaat henüz bitmemişti. IV. Murad buraya Ulukışla, Çiftehan, Ramazan-oglu yaylası, Sarı Işıklar menzillerine uğradıktan sonra gelmiştir. Çakıd, bir menzil olarak ancak Bağdad seferi sırasında ortaya çıkmıştır. Bu şekilde 1047 yılına ait Bağdad seferi için olan Sürsat defterinde ismi geçmemekte⁷ fakat aynı yıla ait bir diğer defterde ismi zikredilmektedir⁸. 1048 yılı Sürsat defterinde ise Küçük Çakıd menziline

sonra Çakıd Hanı gelmektedir⁹. İnşa halinde olan han çok büyük olup inşaat henüz bitmemişti. Bayram Paşa, han içinde IV. Murad'a ziyafet verip hanı kendisine hibe etti¹⁰. Bu olay 1638 de olduğuna göre inşaaata hiç olmazsa bir yıl önce başlanmış olması lâzım gelir. Bu hususta mevcut olan bir belge bunu teyit etmektedir. 1637 tarihli olan bu belgede, han'ın inşa halinde olduğu öğrenilmektedir¹¹. Türk arşivlerinde Bayram Paşa'nın diğer evkafı¹²

4) Bk. Başbakanlık Arşivi, Maliyeden müdevver defterler, Menzil defteri, nu. 4108, s. 27.

5) 1617 yılında vefat etmiş olan Ekmekçi-oğlu Ahmet Paşa'nın kervansarayının Ereğli kasabası içinde bulunduğu anlaşılıyor (Bk. İbrahim Hakkı Konyalı, Abideleri ve Kitâbeleri ile Konya Ereğlisi Tarihi, İstanbul 1970, s. 559-561).

6) Nu. 114, s. 126 a, 127, 127, b; 1047 cemâziye'l-âhire ait kayıtlar, han civarına bazı konar-göçlerin iskân edilmesine dairdir (Bk. ek belge 1 ve 2). Üzerlerindeki tarihten ve belgelerin ifadesinden han inşaatının henüz devam ettiği anlaşılıyor.

7) Bağdad seferi için «Sürsât-ı menzilhâne sene 1047» (KK, 2577).

8) KK, 2583, s. 117.

9) MAD, 2686, s. 28.

10) Kâtib Çelebi, Fezleke, İstanbul 1287, II, 196; Naima, Tarih, İstanbul 1286, III, 323; Halil Sahilloğlu, IV. Murad'ın Bağdad seferi menzilinâmesi (Bağdad seferi harp jurnalı), Türk Tarih Belgeleri Dergisi, II, 3-4 (Ankara 1967), 18.

11) Bu kayıt, Bayram Paşa'nın çakıd suyu kenarında inşa ettirdiği han civarına iskân edilen Kara İsaî cemaatine aittir. Evasit-i zilkarde 1047 tarihli olup metin içinde, inşa ettirdiği ibaresinin olması rağmen han inşaatının bitmediği anlaşılmaktadır. (Ankara Tapu - Kadastro Arşivi, Kuyud-ı kâdime, nu. 114, s. 126 - 127).

12) Meselâ Kaymakamı Musa Paşa'nın Bayram Paşa'nın haslarından ve başka haslardan bazı kimselerin zimmetinde kalmış 80 ylık, 69263 akça bekaya defteri hakkındaki yazısı (Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, N.E. 9331 ve 7271). Bayram Paşa'nın İstanbul'da Taşkasap'da Molla Gürânî mahallesinde bulunan bahçesi hakkında 5 Rebl'ül-âhır 1224 tarihli (N.E. 6788) belge zikredilmektedir. Ayrıca Bayram Paşa'nın Adana'da beslenmek için ahkonulan atları için gurre-i Cemâzivü'l-evvel 1048 tarihli belge (N.E. 9477) ile Bayram Paşa'nın eşyalarına ait belge (N.E. 6487) mevcuttur. Bayram Paşa İstanbul'da 1046 da bir mescidi câmi haline getirmiştir (Tarih kitâbesi için bk. Cevri Divânı, Üniversite Ktb. T.Y. nu. 1718, yp. 79 a). Haseki Sultan câmi'i civarında olan bu eser için Ayvansaraylı,

hakkında zamanında yazılmış belgeler bulunduğu halde hanı hakkında mevcut değildir. Bu konuda Adana şeriyecileri üzerinde yaptığımız araştırmada da 1637 ve 1638 yıllarına ait siciller mevcut olmadığından bir sonuç elde edilememiştir. Han hakkında XVIII. yüzyıl başlarına ait olan belgelerden fikir sahibi olabiliyoruz.

Han, 1650 yıllarında mamur bir vaziyette bulunuyordu. Ulukışla'dan sonra Çiftehan, Tekirbeli (Ramazan-oğlu yaylağı), Dülek kalesi, Kara isalı, de muhafazasız kalması, orayı eşkiyalı-Sarı Işık hanı, Küçük Çakıd menzili geçildikten sonra Çakıd hanı'na geliniyordu¹³. Han'ın ismi, XVII. yüzyılda Bayram Paşa hanı diye bilinmektedir. Ramazan-oğlu yaylağı yani Tekirbeli'nden sonra-aturka-10 ile 12 saat mesafede bulunan hanın bir câmi'inin de bulunduğu bu yoldan geçenlerin dikkatini çekmiştir¹⁴. Evliya Çelebi¹⁵ de bu hanı ziyaret etmiştir. Ona göre çok coşkun akan Çakıd suyu'na bakan sarp bir yamaçta inşa edilmiş olan han, büyük olup «70 ocak ve haremli» müsait ahıra (istabl) sahipti; üstü toprak örtülü kale gibi bir yapı idi. Aradan bir zaman geçtikten sonra hanı inşa ettirenin ismi unutulmaya başlandı. Han, Çakıd suyu'nun hemen yanında bina edildiği için XVIII. yüzyılda Çakıd hanı diye bilinmekte idi. Nitekim yayınladığımız belgeler arasında bulunan 1721, (nu. 1, 2), 1722 (nu. 3), 1723 (nu. 4), 1751 (nu. 5), 1752 (nu. 7) tarihli belgelerde ismi yalnız Çakıd hanı diye zikredilmektedir. Bu belgelerde hanın bânisinin ismi zikredilmemektedir. Yalnız 1752 tarihli (nu. 8) bir belgede hanın Bayram Paşa tarafından yaptırıldığı kaydedilmiştir.

XVIII. yüzyıla ait görebildiğimiz belgelerin hemen tamamı hanın muhtelif tarihlerde yapılan keşif ve temirlerine aittir. 1753 de Çakıd hanı'nın bir başka tamiri gerçekleştirilmiştir.

Mustafa Paşa'nın bir vakıf teşebbüsü olan Adana ve Karaman eyaletleri hudutlarında bulunan dört han ve etraflarındaki dükkânlar için bir mütevellî tayin edilmiştir. Bu hanların çalışır durumda olması için hanların içlerine her gün sabaha kalmış ateşleri söndürüp, sofalarını temizleyip zibillerini toplayıp atmak için birer kimse tayin edilmiş idi; bu gibi görevlinin handa iskânı gerekmekte idi; daha sonra bu şahısların haftada bir defa bu tarzda temizlik yapmaları uygun görüldü¹⁶. Çakıd hanı ile birlikte diğer hanların tamirlerinin bir kaç kademede gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır; diğer hanların tamirleri üzerinde durulurken Çakıd Hanı'nda, özellikle evâsıt-ı Cemaziyü'l-evvel 1167 de Çakıd hanındaki câmi'in tamiri üzerinde durulmuştur¹⁷. 1779-80 yıllarında hanın mamur durumda olduğu anlaşılıyor¹⁸. Bu han, XVIII. yüzyıl sonlarında artık yalnız Çakıd hanı olarak biliniyordu¹⁹.

Bayram Paşa hanı hakkında 1235 tarihlerine ait bir belge vardır²⁰; «icâ-

Bayram Paşa tekkesi demektedir (Hadikattü'l-Cevâmî, İstanbul 1281, I, 58-59). Bu eser, medrese, sebîl, çeşme, türbe, hankah ve mes-citten müteşekkildir. Bayram Paşa, Bağdad seferinde vefat edince na'şî getirilerek evvelce yaptırdığı türbesine defnedilmiştir. Bayram Paşa'nın İstanbul'daki hayratının son durumu hakkında bk. Tahsîn Öz, İstanbul Camileri, Ankara 1962, I, 35. Bayram Paşa, ayrıca İstanbul'daki bazı eserleri tamir ettirmiş veya vakıf tesis etmiştir (Aynı eser, s. 51, not 104, s. 52, not 109).

13) Menâzilü't-tarık ilâ Beytillahi'l-atık, Belediye Kütüphânesi, M. Cevdet yazmaları, nu. K/113, yp. 17-18.

14) Menâzilü't-tarık ilâ Beytillahi'l-atık, 17-18; Makarîûs (F. Taescher'den naklen levha 15).

15) Yalnız metnin nehrinde Çakıd kelimesi, yanlış olarak, Çanta diye kaydedilmiştir (Seyahâtnâme, III, 40). Evliya Çelebi, handaki Cami'den bahsetmemektedir.

16) Cevdet-Belediye, nu. 7430.

17) MD, 156, s. 104-105.

18) M. Edib, Nehcü'l-menâzil, İstanbul 1232 s. 40. Zikredilen yazar Kozuluk (eserde Kızuluk), Çavuş hanı, Bayram Paşa hanını kaydetmektedir.

19) M. Edib, aynı eser, s. 40.

20) MAD, 18677.

re-i evkâf-ı musakkafât-ı vakf-ı Bayram Paşa» adını taşıyan bir defter halindeki belge, hanı işletmek üzere kiralyanlara aittir; yalnız defterde Bayram Paşa hanı diye zikredilen hanın nerede olduğu hiç bir sahifesinde yazılmadığından biz de bunun Çakıd'daki hana ait olduğu hususunda şüphe ediyor. Hanın XIX. yüzyıl ortalarında bazı yabancı seyyahlar tarafından zikredilmeyişi uğrak yeri olarak önemini kaybettiği kanaatini uyandırıyor. Arundell²¹, Ulukışla'dan sonra Çiftehan (Chaftean), Tekir-beli (Tekire yeline), Chutaschesme (Çifte çeşme) den geçerek Adana'ya geldiğini ifade ediyor. Çukurova bölgesine ait kıymetli bir seyahatnâme bırakmış olan Langlois²² zamanında bazı yer isimleri yerlerini yenilerine terk etmiş olarak ortaya çıkmaktadır: Pozantı-su, Ramazan-oğlu hanı, Pozantı hanı²³, Dülele (Anase) kalesi, Akköprü gibi. Öyle anlaşılıyor ki XIX. yüzyılın başlarında Çakıd hanının bulunduğu yukarı yol güzergâhı terkedilerek aşağı yol takip edilmeye başlanmıştı. Bu sebebledir ki XIX. yüzyılın ilk yarısına ait resmî haberleşme teşkilâtı demek olan menzil teşkilâtında Çakıd hanı menzili yerine başka menzillere terk etmişti²⁴. Belki de bunun için genel olarak yabancı seyyahlar, buraya uğramamışlardır.

II. Yayınlanan Belgelerin Mahiyeti

Öyle anlaşılıyor ki Bayram Paşa hanı, XVIII. yüzyıl başlarında harab bir durumda bulunuyordu. Bu duruma vakfın birbirini takiben ehil olmayan mütevellilerin ellerine geçmesi de sebep olmuş olmalıdır²⁵.

Devlet memleketin emniyet ve asayiş meselelerine eğildiği zaman en önemli iş olarak yol meselesini ele almıştır. Bunun için yol ve emniyet meselesi ile ilgili olarak derbendçilik müessesesinin bazı bölgelerde ıslahı ve yeni bir şekil verilmesine başlandı. Bu

kabilden olarak büyük ticaret ve hac yolu üzerinde bulunan harap han ve palangaların tamirine de teşebbüs edildi. Bir kısmı müstahkem hale getirildi. Bunun için Karaman eyaletinde bulunan han ve derbendlerin nizamına Der-gâh-ı âli Kapıcı-başlılarından Bahri Mehmed Ağa memur edilmiştir²⁶. Karaman eyaletinde bulunan ve Bahri Mehmed Ağa'nın nezâretinde yeniden yapılan ve tamir edilen han ve derbendlerin en önemlileri şunlardır: Arkıd hanı, Murad Paşa köprüsü, Tonuz (Tokuz) hanı, Kadın hanı, Horti hanı, Bardakçı hanı²⁷. Bu hanların tamir ve onarımları 1719-1722 yılları arasında yapılmıştır. Adana eyaletinde aynı şekilde yukarıdaki faaliyete paralel olarak Kozluk, Çifte han, Yanık han ve artık ismi Çakıd diye bilinmekte olan Bayram Paşa hanının tamiri kararlaştırılarak keşifleri yapılmış ve icraata geçilmiştir. Yayınladığımız belgelerin bir kısmı (nu. 1, 2, 3) bu faaliyet devresine aittir. Han ve derbendlerin daimi olarak bakımlı ve işler olması için konar-göçer elemanlardan yararlanmak usulü vardı. Bayram Paşa, hanı inşa ettirdiği zaman bile aynı şekilde defter harici olan Kara Isalu cemaatinden 31 nefer derbendci olmak şartı ile

21) Discoveries in Asia Minor, London 1834, II, 8, 9

22) Voyages dans la Cilicia et dans les Montagnes du Taurus execute pendant les années 1852-1853, Paris 1861, s. 377-379.

23) Ainsworth, (A Personal Narrative of the Euphrates Expedition, London 1888, I, 152), bu hanın Ramazan-oğlu tarafından yapıldığını ifade ediyor; fakat bu iddia bazıları tarafından kabul edilmemektedir.

24) Dülele menziline sonra Adana'ya gelliniyordu (Meselâ bk. MAD, 9031, s. 89).

25) Meselâ 17 Zilhicce 1113 tarihlerinde Mehmed mütevellî oldu (İbnü'l-Emin-evkaf, nu. 3423).

26) Cengiz Orhonlu, Osmanlı İmparatorluğunda derbend teşkilâtı, İstanbul 1967, s. 119.

27) Yukarıda zikri geçen hanlar hakkında da mevcut belgeleri toplamış bulunuyoruz. Bunları da sıra ile ileride yayınlayacağımı ümit ediyorum.

han civarına iskân edilmişlerdi²⁸. Kara Isalu cemaatinin Tülü Koçlu (?) oymağından olan bu kimselerin aslında 99 kişi olarak, Mâliye tarafından han civarına iskânları hususunda hüküm verilmişti²⁹. Zamanla bunlar etrafa dağılarak başka yerlere gitmişler ve hizmetleri de muattal kalmıştı. Hanın bu şekilde muhafazasız kalması, orayı eş de muhafazasız kalması, orayı eşkiyaların, kanun kaçaklarının sığınak haline getirmeleri ile sonuçlanmıştır; meselâ konar-göçer Tekeli oymağı, kethudaları Ahmed, Mustafa, Avan ve Başibüyük adlı şakiler Çakıd hanı ile Yanık han arasında hacıların ve iş adamlarının yollarını kesmekte idiler³⁰. İşte 1722 ve 1723 yıllarına ait olan 1, 2, 3 numaralı belgeler han civarını şen ve âbâdan eylemek maksadı ile Dülek kalesi ve civarında olan başiboş «reâyadan» 72 hânenin iskân ettirilmesine dairdir. Üç numaralı belge, Tarsus sancağında bulunan Nemrun kalesi neferlerinin aileleri ile birlikte Çakıd hanı'na iskân ettirilmelerine dâirdir. Dört numaralı belge, Çakıd hanı vakıf arazisinin hudutlarına aittir; bu hudutnâme Adana beylerbeyi Ali Paşa'nın arz-ı hali üzerine Tarsus kadı nâibi Elhac Mehmed Efendi'nin verdiği hüccet uyarınca tesbit edilmiştir. Kosun kazasının topoğrafyası hakkında ilgi çekici bilgiler bulunan bu hudutnâmeyi bugünkü bilgilerimiz müvâcehesinde sahih olarak tesbit edebilmek mümkün değildir. Beş numaralı belge, Çakıd hanı'nın tamirine aittir. Bu tamir, Halil Ağa'nın mübaşirliği ve Mimar Hasan'ın yaptığı keşife göre yapılacaktır. 1728 yılında vuku bulan bu teşebbüs sonucunda Çakıd, Çiftehan ve Dülek'in tamir keşifleri yapılmıştır. Hanların tamirleri ile birlikte onları birbirlerine bağlayan yolların (kaldırımların) tamirleri de ön görülmüştür. Yayınladığımız beşinci belge, artık ismi Çakıd hanı olmuş olan Bayram Paşa hanı'nın inşaat keşfi, 20 Mayıs 1729 da verilen

emirle ve Tarsus kadısı Esseyyid Ali'nin keşif ve müfredatına göre Halil Ağa'nın ve Mimar Hasan'ın mübaşeretleri ile tesbit edilip yazılmıştı; zikredilen yılda Dergâh-ı âli gediklilerinden Halil Ağa ile Tarsus müteselliminin gediklilerinden Ömer Ağa'nın vasıtaları ile tamir edilmesi ve tamirinin tamamlanması emredilmişti. Zikri geçen Ömer Ağa, Bina Emîni tayin edilmiştir. Bu hususta her türlü yardımın yapılmasına dâir, ayrıca Adana kadısı ile Adana âyânına 25 Mayıs 1729 da emir verilmiştir. Çakıd hanı keşfi, 22 Mayıs 1729 tarihini taşımaktadır. Bu keşifte hanın içinde ve dışında 25 er ocak olduğu anlaşılıyor, han müstemlâtı içinde olmak üzere bir câmi, furun, kuyu, anbarlar olduğu anlaşılmaktadır. 3 adet ayak çeşmesi, kuyu ve vezirler için 2 adet özel odanın bulunduğu hanın üzerinin evvelce olduğu gibi toprak ile örtülü olduğu anlaşılmaktadır. 3564, 5 esedî kuruş olarak tahmin edilmiş olan tamiratın devletin vereceği para ile yapılacağı, ayrıca vilâyet halkı tarafından kereste ve taş temin edileceği ve inşaatta bizzat çalışarak yardımda bulunmaları da ön görülmüştür³¹. 28 Temmuz 1729 da bu tamiratın bir an evvel tamamlanması için Bina Emîni Ömer ile birlik içinde çalışmak hususunda Adana kadısına ayrıca emir ve talimat gönderilmiştir³². Fakat bu belgelerde ifade edilen tamiratın yapıldığı ve sona erdiği hakkında başka bir belge bulunmamıştır.

Çakıd hanı'nın, XVIII. yüzyıl ortalarında bir tamir daha geçirdiği an-

28) Tapu - Kadastro. Kuyûd-ı Kadime kısmı, nu. 114, s. 126 - 127.

29) Aynı defter, s. 127 a.

30) Adana valisi Mehmed Paşa'nın arzı (Cevdet-Dahlîye, nu. 2026).

31) MAD. nu. 3172 s. 36.

32) Adana sicilleri, Adana müzesi, nu. 9, s. 37.

33) 1752 ve 1756 yıllarında iki defa sadrâzam oldu. Sadâret müddetleri kısadır (Vasîf, Mehâsinü'l-âsâr ve hakâyikül-ahbâr, İstanbul 1219, I, 176, 186, 209, 228, 269 v.s.).

laşılmaktadır. 1753 yılında yapılan keşif tahmininde Çakıd hanı ile birlikde cami'inin ve dükkânlarının tamirleri 5000 esedî kuruş olarak tahmin edilmiştir. Çakıd hanı ile birlikde diğer ismi Çavuş hanı olan Kozoluk hanı ve Tekfur yaylağı hanı'nın da tamirleri düşünülmüş ve bu hususta keşif tahminleri de yapılmıştır; bu hanlar zamanla bakımsızlıktan harab olarak birer eşkıya yatağı haline gelmişlerdi; Sadrîâzam ve Serdâr-ı Ekrem Mustafa Paşa bu üç hanı da kendi parasından tamir ettirmeye teşebbüs etmiştir³³ (Belge nu. 7). 1752 de buna teşebbüs etti, 16 Mart 1753 de bu hususta emir verildi. Her üç han da Akköprü ile Adana arasında bulunduğundan bu önemli ticaret ve askerî yolunu kontrol eder mahiyette idiler. Ancak bu belgede, daha evvelki tamirattan yani 1729 da inşaat keşfi olan (Belge nu. 5) tamir teşebbüsünden bahsedilmemiş olması düşündürücüdür. Bu da yukarıda ifade edilen kanaati desteklemektedir. Uzun müddettir tamir olunmadıklarından bahsedilmektedir. 9 Eylül 1753 tarihli belgede (nu. 8) 5 adet hanın tamirinden bahsedilmektedir³⁴. Bu belgede, evvelce Kara İsalu cemaatinden 68 nefer, Melvan cemaatı, 31 nefer Tülü Koçlu cemaatinin Çakıd hanı'nda derbendci oldukları kaydedilmiştir; bu defa Çakıd'a, Ebü'l-hadi cemaatinin iskân edilmesi kararlaştırıldı³⁵. Çakıd hanı ile diğer hanlara derbendci suretiyle yerleştirilen ve memur edilen cemaatlerin ve neferlere ait emir 9 Eylül 1753 de verilmiştir³⁶.

Han hakkında dolaylı dahi olsa en son belge 1282 tarihine aittir³⁷. Bir vakıf tevcih kaydına göre, Kosun kazasına tâbi olan Bayramlı köyündeki câmiin hitabet tevcihi yapılmıştır. Bu devirde artık han kullanılır bir durumda değil iken câmiin ayakta kaldığı görülmektedir. Aynı zamanda hanın muhafazası ve şenlendirilmesi için civarına bazı oymakların iskân edildiği

malûmdur. Öyle anlaşılıyor ki bunlar bir köy haline gelmişler ve adı da vakıf kaydında geçtiği gibi Bayramlı olmuş olabilir. Bu gün Bayram Paşa hanı civarına gidenlerden öğrenildiğine göre Han'ın temel kalıntıları hâlâ mevcuttur.

1

Kıdvetü'l-ümerâü'l-kirâm Tarsus sancak beği olup Çakıd suyu kenârında han binâsına me'mûr olan Mahmud dâme izzehu ordu-yı humâyûna mektûb gönderüp birûnî³⁸ re'aya tâifesinden Halil oğlu Mehemed ve Gökçe oğlu Mustafa ve Yunus oğlu Osman ve Yunus oğlu Hacı Bekir ve Hızır oğlu Yusuf ve Hüseyin oğlu Hasan ve Veli oğlu Mehemed ve Veli oğlu Ali ve İlyas oğlu Musa ve Mustafa oğlu İlyas ve Mehemed oğlu Ali ve Ali oğlu Mehemed ve Mustafa oğlu İsmâ'il ve Ahmed oğlu Kara Ali ve Ramazan oğlu Hüsam ve Mustafa oğlu Hüseyin ve Ahmed oğlu Kara Ali ve Ramazan oğlu Hasan ve Mustafa oğlu Ali ve Veli oğlu Receb ve Mahmud oğlu Hüseyin ve Yusuf oğlu Halil ve Ahmed oğlu Abdünnebi ve Veli oğlu Mehemed nam kimesne, kimesnenün yazulu ra'iyeti ve ra'iyeti oğullarından olmayup hâric ez defter olmağla Adana eyâletine tâbi' Çakıd suyu kenarında düstûr-i ekrem müşir-i efhem nizâmu'l-âlem nâzım-ı menâzımu'l-ümem Vezîr-i a'zam ve Serdâr-ı ekrem Bayram Paşa edâ-mallahu te'alâ iclâlehu'nun binâ eylediği hanın kurbinde iskân etdirilmek ile derbendci olup bi'l-külliyeye mu'af olmak bâbında emr-i şerîf ricâsına arz etmeğin mezkûrun han kurbin de olan köyde sâkin olup ebnâ-i sebile hıdmet

34) Çakıd hanı, Kozoluk hanı, Küçüklük han, Yanık han, Çifte han.

35) Çakıd ve Kozoluk (Çavuş) hanına ayrıca Melvanlı, Musa Seyyidli, Kızıl ısklı, Oyuncu (?) cemaatlarının de iskânı kararlaştırıldı (MAD, 9956, s. 256-257).

36) MAD, nu. 9956, s. 252-253, 256-257; belge 8.

37) 28 Zilhicce 1282. Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2/1, sıra nu. 1092.

eylemeleri için bi'l-küllüyye mu'af olmak üzere defter-i mufassala kendü kalemiyle sebt ve kayd eyliyesin deyu hakire hitâben emr-i şerîf vârid olmağın vech-i meşrûh üzere sebt ve kayd olundu, tahriren fi evâsıt-ı Zilka'det-i şerîfe sene 1047.

Bende el-hakir Hasan et tevkî'i be ordu-yı humayun.

Tapu - Kadastro Arşivi, nu. 114, s. 126a.)

2

Taife-i mezburenin evlâdından olup müslümanlardan 68 nefer ki, maliye tarafından verilen defter mucibince Adana cânibinde vâkî olan tarîk-i huccâc ve ebnâ-ı sebîl üzerinde Çakıd nam mahal memerr-i nâs olup mahuf ve muhatara olmağla daima haramzâdelerin şirretinden ve şiddeti-i şitâdan niçe kimesneler zâyî' ve telef olup mahall-i mezbûrda bir han binâsı lâzım olmağın Düstûr-ı ekrem müşîr-i efhem nizâmu'l-âlem bi'l-fazl Vezîr-ı a'zam ve serdâr-ı ekrem olan Bayram Paşa edâmallahu te'âlâ iclâlehu kendü malından bir han bina etdürüp etrâf ve cevânibini ve sa'bü'l-mürur olan yerlerin hıfz u hırâsetde ve ebnâ-ı sebili himâyet ve siyânet edüp akça ile meunet⁹⁹ ve levâzımı bulmağ için bir mikdar re'âyâ ve derbendci olmak iktiza etmekle Adana sancağında vâkî' Kara İsalu'dan cema'at-i Melvan'dan zikr olunan 68 nefer ve Tarsus sancağında Kosun nahiyesinde cema'at-i Tülükoçlu'dan 31 nefer re'aya ki iki cema'atdan 99 nefer olur maliye tarafından mu'afiyetlerine verilen hükm-i şerîf mucibince mezburlar kalkup han-ı mezkûr civarında temekkün edüp tarîk-i mezbûru hıfz u hırâsetde ve ebnâ-ı sebili himâyet ve siyânet edüp derbendci olalar sipahilerine rusûmların verüp mu'afiyet üzere defter-i muafassal'da mahalline kendi kalemünle tashih edesün deyü bu hakire hitâben emr-i şerîf vârid olmağın ber mucib-i emr-i âlî vech-i meşrûh

üzere kayd ve tashih edesin fi evâsıt-ı şehri cemaziyü'l-ahir sene 1947

el-hakir Hasan et-tevkî'i ordu-yı humayun
(Tapu - Kadastro arşivi, nu. 114, s. 127 a)

3

Beray-ı defter-i re'aya-yı mezkûrın an sâkinân-ı kal'e-i mezbûr der kaza-i Kosun der livâ'e-i mezbûr der kaza-i mezbûr bilâ sâhib bud ve kal'e-i Dülek ve kurahâ ihrâc-ı karye-i kurb-ı Han-ı Çakıd nakl-ı îva ve iskân ve derbendci kayd şüde fermûde an tekâlîf-i avâriz ve nüzül ve vâli ve tekâlîf-i sâire mu'af ve müselleme şüde fermude ber mucib-i defter-i müfredat ve telhîs ve fermân-ı âlî fi 6 C. âhir sene 1134 ve bâ ferman-ı şerîf yekûn neferen 72

Nefs-i Adana'ya 8 sa'at karîb mahalde vâkî' Çakıd hanı demekle marûf han tarîk-ı cadde ve hüccâc-ı müslimîn ve sâir ibadullahın nüzül edeceği menzil olup mahall-i mezbûrede ancak bir han olup ma'ada şenliği olmamağla mürûr ve ubûr eden ibadullah mutazarrır olup ve emniyet dahi olmayup eyyâm-ı şitâ da zahîre dahi bulunmayup zahmet ve meşakkat çekilmekle bir mikdâr re'âyâ iskân etdirildiği sûretde şen ve âbâdân olup ve mürûr ve ubûr eden ibadullahın refah-ı hâl ile nüzulüne bâis olacağı vukufu olanlar haber verüp ve mu'ayene ve müşâhede ve ziyâde lüzumu olan mahallerden derbend mahal olmağla işbu deftere tahrîr olunan 72 hane re'aya Tarsus sancağında Kosun kazasında vâkî' Dülek kal'esinde ve civarında olan kuralarda sâkin ve başiboş re'ayadan olup kat'a ol mahalde iktizası olmayup ve mürûr ve ubûr eden ibadullah hizmetinde dahi olmamalarıyle yerlerinden kaldırulup han-ı mezbûr yanına îva ve iskân ve derbendci kayd ve cemî' tekâlîfiden mu'af olmak üzere kayd olunduğu sûretde ma'mûr ve âbâdân olacağı zâhir ve âşikâr olmağla zikr olunan 72 hane re'aya alâ eyyi-

hâlin oldukları mahallerden kaldırulup evleri ve devvâb ve mevâşileriyle mahall-i mezbûra iskân ve evler binâ ve zer'u hars ve han-ı merkuma iskân etdirülüp derbendci kayd ve bu mukabelede avarız ve nüzül ve vâli teklifi ve sâir ehl-i örf tarafından bir akça ve bir habbe taleb olunmayup avarız ve nüzül ve cemî' tekâlifden mu'af ve müsellem olmak üzere han-ı mezbûr yanına İva ve iskân ve evler binâ ve zıra'at ve hırâsete iştigal eylemeleri üzere derbendci kayd ve bir an evve iskân ve hâricden kimesze bunlara sâhip çıkmayup ve kimesneye benim re'ayamdır deyu illet ve bahane etdirilmeyüp alâ eyyi hâlin nakl ve iskân etdirilmesi için emr-i şerif ve sûret verilmek telhîs olundukda telhîsi mücebince emr-i şerif ve sûret verilmek bâbında fermân-ı âlî sâdir olmağın Adana beğlerbeğisine ve Adana ve Tarsus kadılarına hitâben emr-i şerif ve sûret dahi verilmişdür, fî 10 C. âhir sene 1134.

(MAD, nu. 9956 s1, 102)

4

Beray-ı tavattun kerden-i 72 nefer re'aya ki piş ez in bâ emr-i şerif-i âlî-şan der han-ı Çakıd iskân şüde ve hâlâ re'aya'yı mezbûr tekavül (?) ve aynıhi kerde ve iskân şüde fermude der-sene 1135 bâ telhîs-i fermân-ı âlî emir dâde fî 14 Muharrem sene 1135 ve bâ fermân-ı şerif.

Adana'ya sekiz sa'at mahalde vâki' Çakıd hanı tarîk-ı cadde ve hüccâc-ı müslimîn ve sâir ibâdullahın nüzül edeceği menzî olup ancak bir cânibden gayri şenliği olmamağla mürûr ve ubûr eden ibâdullahı mutazarrır ve emniyet olmaduğundan başka eyyâm-ı şitâda zehâir dahi bulunmayup zahmet ve meşakkat çekilmekle ibadullahın zaman-ı halleri için Tarsus sancağında vâki' Kosun kazasında Dülek kal'esi ve civârında olan kurada başıboş re'ayadan 72 hane re'aya yerlerinden kaldırulup ve cemî' tekâlifden mu'af olmaları şartile han-ı mezbûra

nakl ve iskân olunmaları için bundan akdem emr-i şerifim verilmişdi. Lâkin re'ayayı mezbûr fermân olunan mahal le nakl u iskân olunmamaları için ba'zı bîhude özür ve illeti vesile ittihaz ile mahzar peydâ ve Tarsus kadısı voyvodası Der-sa'âdetime arz etmeleriyle arzları ve gerek mahzar-ı hilâf olmağın hâlâ re'aya-yı mezbûrların oldukları mahalde iktizası olmamağla bundan akdem han-ı mezbûra nakl u iskânı fermânım olan başıboş re'aya olmağla zikr olunan Çakıd hanı derbend olduğundan gayri hüccâc-ı müsümin ve sâir mürûr ve ubûr eden ibadullahın tarîki olup bi eyyi hâlin iskân etdirilmele muktezi ve emr-i sevab olmağın kat'a bir dürlü özür ve illetleri isga olunmayup mukaddemâ sudûr bulan emr-i celîlü'ş-şânım ile gönderilen defterde tahrîr olunan 72 nefer re'aya-yı alâ eyyi hâlin oldukları mahalden kaldırup Çakıd hanı derbendine İva ve iskân ve evler binâ ve zer'ü harsa iştigal eylemeleri üzere cümlesine gereği gibi tenbîh ve te'kid olunup bîhude özür ve illetleri isga eylemeyüp fermânım olduğu üzere alâ eyyi hâlin han-ı mezbûra nakl u iskân etdirilmek bâbında Adana beğlerbeğisine hitâben emr-i şerif verilmişdür, fî 14 Muharrem sene 1135,

Re'aya-yı mezkûrun mahall-i mezbûra nakl u iskânı için Adana Valisi Ali dâme me'aliyehu arz etmekle mukaddemâ verilen emr-i şerif mucebince Tarsus sancağında Kosun kazasında Dülek kal'esi ve civârında olan kurada sâkin başıboş re'ayadan 72 hane re'aya buldukları yerlerden kaldırulup Çakıd hanı derbendine İva ve iskân olunmaksız mahall-i mezbûra nakl ve han-ı mezbûr derbendine İva ve iskân ve evler binâ ve zer ü herse iştigal eylemeleri için mufassal ve meşrûh bu def'a dahi emr-i şerif verilmüşdür, fî selb-i Zilka'de sene 1135,

(MAD, nu. 9956, s. 103)

5

Beray-ı İva ve iskân-ı şüdegân neferât-ı kal'e-i Nemrun

Adana eyâletinde Tarsus sancağında Kosun kazasında vâki' Çakıd hanı esnâ-yı tarîkde hüccâc-ı müslümîn ve sâir ebnâ-ı sebilin rehğûzarlarında vâki olup pîş-u olan menziller mesâfe-i bâ'ise de vâki' olduğundan nüzül eden ayende ve revendeye zâdu zahire götürür kura re'ayası olmayup gerek hüccâc-ı müslimîn ve gerek müsafirîn zarûret ve muzayaka çekmeleriyle Tarsus sancağında vâki' Nemrun kal'esi demekle ma'rûf kal'enin yüzden mütecâviz neferâtı olup kimesneye mutaba'atları olmaduğundan gayri emri muhafaza da âdemleri dahi olmamağla neferât-ı mezkûre ehl ü iyalleriyle ve dahi etrâfda olan başıboş kimesneler hân-ı mezkûre nakl ve îva ve iskân etdirildiği sûretde mahall-ı mezbûrun imârına ve gerek mürûr ve ubûr edenlerin ve hüccâc-ı müsliminin def'i zarûret ile emniyet ve istirahatlerine bâ'is olması bundan mukaddem Dersâ'adetime arz ve mahall-i mezbûrun imarı ve mürur ve ubûr eden ebnâ-ı sebilin ve hüccâc-ı müsliminin rahat ve emniyetleri için mâru'z-zikr Nemrun kal'esinin neferâtı ehl ü iyalleriyle zikr olunan Çakıd hanın gelüp müceddeden hane binâ ve hıfz u hırâset ve zıra'at ve hırâsete iştigal eyleyüp ve mahall-i mezbûrdan mürûr ve ubûr eden hüccâc-ı müslimîn ve sâir müsâfirîn tarîkinde vâki' menâzile emnen ve sâlimen ulaşıdurup gezend ve mazarrat-ı eşkıyâdan muhafaza etmek ve bu hıdmetleri mukabelesinde üzerlerinde olan gerek tımarlarına mutasarrıf olmak şartıyla Adana beğlerbeğisi ma'rifetiyle neferât-ı mezkûre bi'lcümle ehl ü iyâlleriyle oldukları mahalden kaldırulup han-ı mezkûre îva ve iskân ve her birine münâsib olduğu vech üzere yerler gösterilüp tavnîn ve gereği gibi nizamı verildikten sonra han-ı mezkûra iskân olunan neferâtın defter-i hakanî den tımarları kaydlarına şerh verilmek için ale'l-esâmi defterleri irsâl olunmak üzere emri şerif

verilmemiş ve sadır olan emr-i âlişanım mucebince kal'e-i mezkûre neferâtı han-ı mezkûra nüzul ve iskân olunmağa ita'at sûretiyle istimhâl ve müsâade olundukda taraf-ı şirrete sülûk ve Âstâne'ye varup arz-ı hal ve ancak Dülek kurbinde olan re'ayanın iskânları için verilen fermân-ı şerif derkenâr etdirmeleriyle bizler iskâna dâhil değillerüz deyu yedlerine bir tarîk ile emr alup geldüklerinde sirâyeten Dülek civarında olan re'aya dahi iskâna rağbet eylememeleriyle adem-i ita'atlarından naşi Çakıd hanı olan harab ve imarı mümkün olmamağla mukaddemâ sâdır olan emr-i âli mucebince kal'e-i mezbûre neferâtı tımarlarıyle Çakıd Han'a iskân ve yahud bundan sonra dahi ita'at etmezler ise ma'rifet-i şer'le tımarları tahrîr ve hâsılları mâl-ı mukata'a ya zam ve kendüleri üzerlerine edâsı lâzım gelen hâne-i avarızların vermek şartıyla kal'eden ihrac ve Tarsus arazisinde bir münâsib mahalde karye şenlendirüp zıra'at ve hırâset etdirmek için emri-i âli ricâsına mîr-i mîrân-ı mumâileyh Ali Paşa ve Tarsus nâibi arz ve ahalisi mahzar etmeleriyle mukaddemâ verilen emr-i âli mucebince zikr olunan Nemrun kal'esi neferâtı Adana beğlerbeğisi Ali Paşa ma'rifeti ile alâ eyyi hâlin Çakıd Hanı'na nakl ve îva ve iskân etdirülüp bundan sonra yine şirrete sâlik ve takayyud ederler ise mutasarrıf oldukları tımarları üzerlerinden ref, ve havass-ı humâyûna tashîh ve mâl-ı mukata'aya zam ve ilhak olunmak için arz olunmak üzere emri-i şerif tahrîri telhîs olundukda mucebince amel olunmak fermân-ı âlişanım sâdır olmağın vech-i meşrûh üzere emri-i şerif verilmişdür, fi 27 Şevvâl sene 1136,

(MAD, nu. 9956, s. 104)

6

Beray-ı kat'-ı hudûd-ı arazi-i vakf-ı şerif-ı Han Çakıd der kaza-ı Kosun an kaza-ı Tarsus ki ref'-i bera'a, ve hu-

dûd eş kat' şüde ber mucib-i hüccet-i şer'iyye-i Mevlâna Elhac Mehmed Nâib-i kadî-i Tarsus fî 11 Şevvâl sene 1136 ve arz-ı hâl-i Ali Paşa Mîr-i mîrân-ı Adana ve Fermân-ı âlî ve bâ fermân-ı şerîf mahalles kayd ve sureteş dâde fermûde,

Medine-i Tarsus kazalarından Kosun kazasında vâkî' Çakıd hanı demekle ma'rûf nam mevzi'e varılup mezkûrû'l-esâmi olan müslimîn huzûrlarında akd-i meclis-i şer'î şerîf olunup hâlâ Adana eyâletine mutasarrîf olan Ali Paşa tarafından Arabgirli Mehemmed Ağa'nın vekâleti ile paşa-yı müşarunileyhin Çakıd Hanı vakf-i şerîfinün toprağı berât-ı şerîf-i âlîşân ve suret-i defter ile uhde ve iltizamında olup hâlâ zabt ve tasarrufunda olan vakıf toprağının hudûd ve sınuru vukuf-ı tamâmı olan misinn ve ihtiyar ve müstakim bigarez kimesnelerden sual olunup keşf ve tahrîr olunmasın istid'a etdikde karye-i sofuludan Molla Hamza Efendi b. Veli ve Zeynel Efendi b. Ali ve Küçük Halil Efendi b. Allahverdi ve karye-i Kara İsalu sâkinlerinden Halil Efendi b. İbrahim Efendi ve Çolak Mehmed b. Veli ve karye-i Melvanlı'dan Hüseyin Ağa b. Abdûlgani ve Perçem zâde Musa Ağa ve Bayramlı oğlu Elhac Ali ve karye-i Tulikoçlu sâkinlerinden Osman b. Halil ve Hasan b. Mahmud ve sâirleri cem'i kesîr ile vakf-ı mezbûrun toprağı hudud ve sınuru poyrazdan tarafı Tulikoç (?) karyesinden gelen değirmen suyundan Hasan Efendi değirmanına müntehi olmak ve andan Mezarlı gedüğü'ne müntehi olmak ve garb tarafı mezarlıktan At (?) taşına müntehi olur ve andan dahi Demirci pınarı'na müntehi olur ve andan Mezarlı gedüğü'ne müntehi olur ve andan At yaylası'na müntehi olur ve Oğlan buyurduğı'na müntehi olur ve andan Sakızlı burnuna müntehi olur ve andan Ürgüblü kaşına müntehi olur ve kible tarafı Ürkütlü'den Yunmak Kapusu'na mün-

tehi olup ve andan Çakıd nam mevzi' de cereyan eden nehr-i kebîre ve nehr-i kebîrden Keserli kal'esi üstünden gelen suya müntehi olup iş bu hudûdân-ı mahdûdân ile mezkûr olan arazi vakf-ı şerîf toprağıdır. Eba an ceddin istima'mız ve hâlâ kendilerimizün dahi ma'lûmlarımız olan vakf-ı şerîf toprağı bu toprağıdır ahardan bir ferdin tarafından ze'amet ve yahud tîmar toprağıdır deyu bu ana gelinceye değin bir kimesne tarafından zabt ve müdâhele oluna gelmiş değildür bizler bu husûsa bu vech üzer şâhidlerüz ve şehâdet dahi ederüz deyu her birleri alâ tarîki'l-ihbâr edâ-yı şehâdet eyledüklerini Tarsus kadısı nâibi Mevlâna Elhac Mehmed Efendi imzasıyla mûmzâ hüccet-i şer'iyye vermekde vakf-ı mezbûr arazisi hudûd ve sınuru için Tarsus kadısının nâibi Elhac Mehmed Efendi'nin hatmile mahtûm hüccet-i şer'iyyesi mahalline kayd olunup sûret-i defterin verilmek için Adana beğlerbeğisi Ali Paşa arz-ı hâl ve inâyet rica eyledükde hüccet-i şer'iyye Baş muhasebe'ye kayd ve sûret verilmek bâbında fermân-ı âlî sâdır olmağın mucebince Baş muhasebe'ye kayd olunup sûret verilmişdür, fî 27 Safer sene 1137.

Dergâh-ı âlî gedüklülerinden Binâ emini Silâhdar Halil Ağa iş bu keşf hüccetin aynı sûretini i'tâ olunmak ricasına arz-ı hâl etmeğın mucebince sûret verilmek bâbında fermân-ı şerîf sâdır olmağın aynıyle sûret verilmişdür, fî 19 Zilka'de sene 1142,

Mukaddemâ taraf-ı şer'den verilen hüccet-i şer'iyye ye mugayır vakf-ı mezbûrun mümtaz ve mu'ayyen olan hudûd ve sınuru dâhilinde olan araziye müdahale olduğı vâkî' ise men' ve def' olunmak için bâ telhîs ve fermân-ı âlî mufassal emr-i şerîf verilüp ahkâma kayd olundu, fî 2 Şa'ban sene 1145.

Han-ı mezbûrun mümtaz ve mu'ayyen arazisine Tarsus alay beğisi

Ahmed ve şehir kethüdası oğlu Hasan müdâhale etmekle mukaddemâ verilen emr-i âlişan derkâr olundukda derkenârı mucebince bâ telhîs ve fermân-ı âlî emr verilüp ahkâma kayd olundu, fi 9 Zilka'de sene 165.

(MAD, nu. 9956, s. 105)

7

Beray-ı ta'mîr ve termîm Han-ı Çakıd ve râh-ı âb der tarîk-i hüccâc-ı müslimîn ki bâ mürûr-ı eyyam müşrif-i harâb ve ta'mireş muktezi bude ve piş ez in be mübâşeret-i Halil Ağa ve Mi'mar Hasan keşf ve tahrîr şüde kenden ve hâlâ be ma'rifet-i Ömer Ağa an gediklüyân mütesellim-i Tarsus ve be nezâreki Mubâşir Halil Ağa an gediklüyân-ı dergâh-ı âlî ta'mîr ve termîm ve tekmiş şüde fermûde der sene 1141 ber mûcib-i müfredat-i keşf Mevlânâ

Esseyid Ali Kadi-i Tarsus ve telhîs ve fermân-ı âlî fi 22 Zilka'de sene 1141.

Çakıd ve Dülek ve Çifte hanlar ile esnâ-yı tarîkde vâki ba'zı cesrler ve kaldırımaların ta'mirine dergâh-ı âlî gedük-lülerinden Tarsus müteselimi Ömer me'mûr kılınup lâkin ebniye-i merku-menin bir gün akdem itmamı i'aneet mevkûf ve muhtaç olduğu bedihi olmağla Bina emini mumâileyh Ömer zide mecdehu ile ittihad ve iktiza eden levâzımat binada ve sâir husûslarda kazaların ahaliilerine bedeneni i'aneet edürüp bir gün akdem tekmişine cümle-nüz dikkat ve ihtimam ve ta'vik ve te'hirine sebep olacak harekâta cesâ-retten ihtirâz eyliyesüz deyu Adana kadısına ve Adana da Perçem oğlu zide kadrehu ya ve a'yân-ı vilâyete hitâ ben emr-i serif verilmişdür. fi. 27 Zilka'de sene 1141.

Beray-ı ta'mîrât-ı Han-ı Çakıd

	arzen	m-hesab-ı tülen	terbi	fi	akçe
Han-ı merkumun üzerinin mahlût toprak sakfı kireçli	50	30	1500	40	60000
Han derununda sekiler, mahlût	52	2,5	429	20	8580
Han-ı merkumun derununda kârgir ocaklar, mahlût	aded : 25		140	40	5600
Bu mahalde iki aded vüzerâ odasının divarları ve pencere ve kapuları ve ocakları	20	8	160	60	9600
Üzerinin toprak sakfı müceddeden	8	8	64	80	5120
Bu mahalde oda-i merkum ittisalinde sakaf, müceddeden	8	8	64	80	5120
Bu mahalde kârgir taş duvar, mahlût	25	1	6 150	40	6000
Bu mahalde kârgir toprak sakaf	50	30	1500	40	60000
Bu mahalde mahlût sekiler	30	22	1,5 112	20	2240
Ocaklar mahlût kârgir	aded : 25		140	40	5600
Han-ı merkumun taşrasında mahlût kârgir divar	20	1	8 160	40	6400
Bu mahalde vüzerâ odalarında sakaf, kiremitli	9	8	72	80	5760
Tahta döşeme	8	8	64	40	2560
Kapu ve pencere ve ocaklar			25	40	1000
Ayak çeşmeleri	aded : 3		27	60	1620
Kuyu üzerinde sundurma	4	2	8	150	1200
Bu mahalde iki aded oda sakfı	21	8	168	80	13440
Bu mahalde ga'ir ve saman anbarı üzerinde sakaf	15	8	120	80	9600

Bu mahalde müceddeden çamur taş divar	20	1	3	60	60	3600
Han-ı merkum dâhilinde furun döşemesi (nân-ı azîz)	3,5	3,5		12	40	480
Üzerinin tolos kubbesi	5	4		20	80	1600
Furun-ı merkumun ön kemeri				4,5	80	360
Bu mahalde câmi'-i şerif üzerinin toprak vakaf	23	23		529	80	42320
Pencere ve kapu	aded : 6			20	150	3000
câmi'i şerif derûnunda sıva	150	8		1200	3	3600
Minber etrafına tırabuzan				15	40	600
Lökûn düz kenar ve kurgun ber.vech-i tahmîn						
Mutahhar lâzım				220	20	4400
Kaldırım müceddeden	2000		3	6000	9	54000
Müceddeden iki aded ıskara	20	4	5	400	80	32000
Müceddeden tolos	15		5	60	120	7200
Kalup	12		5	60	20	1200
Müceddeden ayak kârgir	aded : 4			36	80	2880
Köprü-i merkumun üzerinin döşemesi	20		12	240	40	13600
Ber müceb-i keşf-i defter yekûn						427580

Guruş-ı esedî 3564,5
ber müceb-i telhîs ve fermân-ı âlî
guruş-ı esedî 919,5

Tezkire dâde fi 25 Zilka'de sene 1141.

Cânib-i mîrîden verilecek akçadan mâada kusuru ahâli-i vilâyet taraflarından kereste ve taş tedârikine ve ebniye hîdmetine bedenlen i'anet olunup bu bahane ile fıkardan bir akça ve bir habbe taleb olunmamak üzere yazılan emr-i şerifde tasrîh olunmağla serh verildi.

(MAD, 3172, s. 32)

mir eş muktezi bude ve piş ez in be mubâşeret-i Halil Ağa ve Mi'mar Ha-

san keşf ve tahîr şüde bude ve hâlâ be ma'rifet-i Ömer Ağa an gedüklüyân-ı dergâh-ı âlî mütesellim-i Tarsus ve be nezâret-i Mubâşir Halil Ağa an gedüklüyân-ı dergâh-ı âlî ta'mîr ve termîm ve tekmlîl şüde fermûde der sene 1141 ber müceb-i defteri-i müfredat-ı keşf Mevlâna Esseyid Ali Kadî-i Tarsus ve telhîs ve fermân-ı âlî fi 22 Zilka'de sene 1141.

8

Berây-ı ta'mîrat-ı Han-ı Dûlek
der tarîk-ı hüccac-ı müslîmîn

Berây-ı ta'mîr ve termîm-i Han-ı
Dûlek der tarîk-ı hüccac-ı müslîmîn kî
bâ mürûr-ı eyyâm müşrif-i harâb ta'

	tulen	arzen kadden	terbi	fi	akça	
Han merkumun üzerinin tahta sakfı	40	35	1400	60	84000	
Taban ve gözûsleme ve kirîsleme için taban, çam	aded : 60			120	7200	
Bu mahalde etraf kârgir taş divar	120	1,5	4	504	60	30240
Divar-ı merkum üzerine taban-ı çam	aded : 20			120	2400	
Bu mahalde mahlût ocak	aded : 30			240	40	9600
Han-ı merkum kapusu						

iki tarafında müceddeden kârgir divar	6	1,5	4	36	60	2160
Müceddeden han kabusu	3,5		3	10,5	120	1260
Han-ı merhum derûnunda mahlût sekiler	120	2	1,5	360	20	7200
Y e k û n						144060
					guruş-ı esedî	1201,5

Beray-ı ta'mirât-ı Han-ı Dülük der tarik-i hüccac-ı mütelimîn

tahta çar puşide

Kâgir han-ı merkumun tonos kemeri üzerine müceddeden tahta çar puşide	110	12	1320	60		79200
Kemer-i merkum üzerine resim ve sava	55	12	660	60		39600
Yonma yüzütlü taş divar	20	4	1	80	80	6400
Bu mahalde müceddeden taş kemer				15	120	1800
Kemer-i merkumelerinin ayakları müceddeden yonma yüzütlü taş				20	180	3600
Bu mahalde kemer-i merkumun derunlarında müceddeden kârgir kemer	aded : 8		96 (beher zirai 12)			
				180		17280
Han-ı merkume müceddeden kebir kuyu	aded : 1		10,5	120		1260
Han-ı merkumun taşrasında iki tarafa divarları yonma yüzütlü kârgir.	20	8	1,5	240	80	19200
Han-ı merkum derununda müceddeden sekiler	70	1,5	2	210	50	10500
Han-ı merkum derununda iki taraf divarları kârgir mahlût	110	1,5	1,5	825	40	33000
Han-ı merkumun iki tarafında kârgir kalkan divar	40	6	1,5	360	80	28800
Bu mahalde müceddeden kârgir ocak	aded : 8	fi beher	120		120	7680
Y e k û n						248320
					Guruş-ı esedî	2045,5

Cem'an yekûn 392380 = bi hesab-ı gurusu-ı esedî 3245,5
Ber mucib-i telhîs ve fermân-ı âlî
guruş-ı esedî 838,5

Tezkire dâde fi 24 Zilkka'23 sene 1141 (MAD. nu. 3172, s. 36)

9

Berây-ı bina ve ta'mirât-ı hanân-ı mezkûrin der mâbeyn-i Adana ve Akköprü ki piş ez in müşrif-i harâb ve münhedim ve der derûn-ı **1** asa-yiş münselib ve mün'adim ve etrâf u enha eş (?) meva-yı eşkıya-yı lûsûs bu-de ve hâlâ berây-ı vesile-i husûl-ı emniyet ve sebeb-i itminan eb-nâ-ı sebil ve hâliyâ Sadr-ı a'zam ve ser-dâr-ı ekre mVezîr Mustafa Paşa mesâ-rif-i mezbûre ra an âsâr-ı hayriye an (MAD, nu. 3172, s. 36)

hazîne-i müşarunileyh dâden ve be ma'rifet-i Fazlullah Efendi an müderri sîn ve a'yân-ı Adana emin-i bina bâ in kadar meblağ mesarifeş binâ ve ta'mir ve tecdîd ve tekmiil ve ba'det't- tekmiil keşf ve deftereş be Astâne-i sa'âdet irsâl şüde fermûde el-vâkı' der sene 1166 ber mucib-i telhîs ve fermân-ı âlî fi 8 C. evvel sene 1166 bâ müsvedde-i yazıcı emr dâde 12 C. evvel sene 1166.

Beray-ı mesârif-i bina ve ta'mirât-ı Han Çakıd ma' câmi'i serîf ve dekâkin
Guruş - 1 esedî
5000

Beray-ı mesârif-i bina ve ta'mirât-ı Han-ı Koz Oluk nâm-ı diğêr Çavuş ma' dekâkin
Guruş - 1 esedî
3000

Beray-ı mesârif-i bina ve inşâ-ı Han-ı Tekfur yaylağı ma' dekâkin
Guruş - 1 esedî
5000

Beray-ı mesârif-i binâ ve inşâ-ı Han-ı Yanık ve dekâkin
Guruş-ı esedî : 2000

Yekûn gurusu-ı esedî 15000

an cânib-i hazret-i Vezîri a'zam ve ser-serdâr-ı ekrem Mustafa Paşa-zâde

Adana ile Akköprü beyninde vâki' Çakıd Hanı ve Kozoluk nâm-ı diğer Çavuş Hanı ve Tekfur yaylağı Hanı ve Yanık Han Anadolu'nun orta kolunun memerr-i caddesinde olup hüccâc-ı müslimîn ve sâir ebnâ-i sebîlin nüzul-gâhları olduğuna binaen asayiş-i ibadullah için ale'd-devâm ma'mur olunmaları muktezi iken müddet-i medîde ta'mîr olunmaduklarından müşrif-i harâb ve haytan ve sukufu dahi bu esnâda münhedim ve derunlarında asayiş imkâm külliye münselib ve münadim olmağla ol havâlinin âsâr-ı umrandan tehi bulunması takribiyle etrâf u enhâları mevâ-yı eşkiyâ-yı lûsûs olup hüccâc-ı müslimîn ve ebnâ-i sebîlin mutazzarrır olmakdan hâli olmaduklarını ba'zı eshâb-ı vukuf haber vermeleriyle ol havaliye vesile-i husûl-i emniyet ve ebnâ-i sebile sebeb-i itminan ve istirahat olmak için ke'l-evvel i'mar olunmalarına irâde-i aliyye-i mülûkâne me ta'alluk etmeğin havâli-i merkumenin keyfiyâtına vukuf ve şu'uru olanlardan Astânc-i sa'âdet'imde mevcûd bulunan ehl-i vukuf kimesnelerden istiknah ve istiksa ve kemiyet-i mesarîf ta'mîr ve tecdîdleri ve kezâlik medâr-ı cihet devâm-ı imarı istihbar ve istinbâ olundukda Çakıd nam mahalde müteveffâ Bayram Paşa'nın binâ eylediği han ve câmi'-i şerîf ve dekâkin 5000 ve Kozoluk hanı ile dükkânları 3000 guruşdan sekiz bin guruş mesârîf ile ta'mîr ve tecdîd ve müceddeden binâya muhtaç olan Tekfur yaylağı Hanı ma' Hekâkin 5000 kuruş ve yine müceddeden muhtac-ı binâ olan Yanık Hanı ve dekâkini dahi 2000 guruş masraf ile tesis ve teşyîdleri melhûz olup mecmâ' dekâkin 5000 guruş ve yine mücedmesârîf ile vücud pezîr olmaları me-mûl idüğünü ve zikr olunan Çakıd Hanı ba'de't-ta'mîr muhafazasıyçün kurb ve civarında olan Ebu'l-Hadî cema'ati derbencilik vechile iskân olunması emr-i sevâb olduğunu ve sâlifü'l-beyân Çakıd ve Kozoluk hanlarının mu'afiyet üzere kadîmi derbencileri olup mu'

afiyet-i kadîmelerini ibka tekrîr ve şurûtuna daimen ri'ayet olunmak üzere muhafazalarına hadd-ı kifâyede olduklarından ke'l-evvel me'mûr kılındıkları sûretde nısf mertebesi Adana'da sâkin olmalarıyle ta'mîrlerine şuru' olundukda mahall-i me'mûrlarına nakl ve iskânlarıyçün emr-i âlişânım sudûruna muhtaç olduğunu ve Tekfur yaylağı hanının dahi kadîmi derbendciyân ve muhafazacıyânı civarında olan Şeyhli karyesi ahali ile Dülek kal'esinin mustahfızan neferâtı oldukları ve Yanık han civarında vâki' kal'esinin eser-i binâsı olmaduğundan mustahfızkânın dahi hizmetlerinin lüzumu olmamağın îmarına medr olmak için ebnâ-i sebile yem ve yiyecek ve sâir malzemeyi akça ile furuht etmek üzere mâru'z-zikr mustahfızân neferâtı han-ı mezbûra iskân olunmaları münasib olduğun⁴⁰ takrir etmeleriyle mâru'z-zikr cemâ'atlar ve karyeler ve kal'eler ahaliyelerinin mahall-i me'mûrlarına ircâ' ve iskân ettirilmeleriçün diğer evâmir-i aliyyem isdâr ve irsâl kılınmağla ancak binâ ve tamîrleri husûsuna taraf-ı devlet-i aliyyemden mu'temed ve müstakim ve kârgüzâr bir kimesnenin hasseten me'mûr kılınmasından lâbüd olup ve sen ki mumâileyh Fazlullah zîde ilmehû'sun ol havâlinin keyfiyâtına gereği gibi vukuf ve şu'urun olup her vechile senden sadakat ve istikamet ile hıdemât-ı meşkûre zuhûru me'mûl ve muntaz olmakdan naşı sâbiku'l-beyân hanlar ve dekâkinin binâ ve ta'mîrleriçün iktizâ eden meblâğ-ı mezbur 15000 guruş hâliya bir vefk-efzâ-yı sadaret-i uzmâ ve ziynet-bahşa-yı mesned-i vâlâ-yı vekâlet-i kübrâ olan düstûr-ı ekrem müşîri mufahham nizâmu'l-âlem nâzım-ı muntazamü'l-ümem Vezîr-i a'zam-ı sûtûde şiyem Mustafa Paşa edâmallahu te'alâ iclâlehu bi'l-izzi ve't-temkin iktidari-

40) Tekfur yaylağı hanı muhafazasına tayin edilmiş olan Külek kalesi ile Yanık han muhafızları için 12 cemazivülevvel 1166 tarihli bir emir verilmiştir (MAD. nu. 9956, s. 255, 256).

nın âsâr-ı hayriyesinden olmak üzere tarafından temâmen sana teslim olup bu husûsa hassaten mubâşir nasb ve ta'yîn olunmuştur. İmdi iş bu emr-i şerif-i âlişânım ile ol tarafa vusûlünde mâru'z-zikr hanlar ve dekâkinin binâ ve ta'mîrlere iktiza eden ba'zı levâzımın tedârük ve tehniyesine şurû' ve mübâşeret ve mesârifin kemâl-i dikkat ve taharri ve bîhûde mahallere telef ve serkden himâyet ve siyânet ederek nevrûz-ı firuzdan sonra binâ ta'mîrlere mübâderet ve bir gün evvel kemâl-i metânet ve resânet verdirerek bir mahalle nâkıs olmamak ve ilâ maşallahu te'âlâ fenâ bulmamak şartıyla binâ ve inşâ ve tekmil ve ba'de't-tekmil mekadir-i zır'aa ve kemiyet-i mesârifi tasrihiyle ma'rifet-i şer' ve cümle ma'rifetleriyle keşf ve defter etdüdüp ale'l-infirâd memhûr ve mümrzâ keşf defterini Der-i devlet-medârıma irsâl ve bu emr-i ehemmin karin-i tenşiyet ve hitâm olmasına sarf-ı sa'y-ı be-hemhal eyliyesin ve senki müşarün ileyhsin sâlifü'l-beyân ebniye-i mezbûrûn binâ ve ta'mîrleri husûsunda mûmâileyhe min külli'l-vücûh i'ânet ve müzâheret ederek bir an akdem bir sa'at mukaddem binâ ve ta'mîr ve tekmil etdirilmesine sen dahi bezli cell-i himmet ve sarf-ı cell-i miknet eyliyesin ve senki kadı-i mumâileyhsin sen dahi mucib-i emr-i şerifimle amel ve hareket eyliyesin deyü hâlâ Adana vâlisi Vezîr Mustafa Paşa'ya ve Adana kadısına ve Adana a'yânından olup müderisinden bu husûsa mubâşir nasb ve ta'yîn olunan Fazlullah zîde ilmehü'ya hitâben emr-i şerif verilmiştir, fi, 12 C. evvel sene 1166.

(MAD, nu. 9956, s. 254-255)

10

Beray-ı keşf ve tahrîr ve defter kerden-i hânân-ı mezkûrin der civâr-ı Adana ki piş ez in bâ mürûr-ı eyyâm külliyyen harâb ve vîran ve der derunu irâhe ve asayiş münselibü'l-imekân bu de ve hâlâ ma'rifet-i Vezîr-i mükerrerem

[Mustafa] Paşa vâli-i Adana ve şer'-i şerif ve voyvoda-i Tarsus ba-nezâreti Fazlullah Efendi an a'yân-ı Adana an müderrisin-i kirâm keşf ve ircâ' ve iskân-ı ahali-i kurâ ve cemâ'athâ ve levâzım ve mesârif ve keyfiyeteş tahrîr de fermürde el-vâki, der sene 1166 berve deftereş be Astâne-i sa'âdet irsâl şümucib-i mu'accele-i yazıcı bâ fermân-ı âli emr şerif dâde fi Z. ka'de sene 1166.

Han-ı Çakıd der kazâ-i Kosun der İiva-i Tarsus

Han-ı Kozuluk der kazâ-i Kosun der İivâ-i Tarsus

Han-ı Yanık der kurb-ı Yaylâk

Han-ı Çifte der kurb-ı Yaylâk

Han-ı Küçük der kurb-ı Yaylâk

Adana civarında Tarsus sancağında Kosun kazasında vâki' Çakıd nam mahalde Sadr-ı a'zam esbak mütevefâ Vezîr Bayram Paşa'nın asâyiş-i ebnâ-i sabil için binâ eylediği han ile Adana ya 13 sa'at mesâfe mahalde yine Kosun kazasında Kozuluk hanı ve yine Adana kurbinde yaylak'da vâki', Küçük hanı ve Yanık han ve Çifte han denmekle arif 5 aded hanlar mürûr-ı ezmine ile külliyyen harâb ve vîran ve derunlarında aram ve asayiş-i ebnâ-i sebîl münselibü'l-imekân olmağla zikr olunan hanlar Anadolu'nun orta kolunun ve Mekke ve Medine ve Mısır ve Şam ve Haleb ve bilâd-ı sâire-i adîdenin tarîk-i caddesinde ve hüccâc-ı müslimin ve ebnâ-ı sebinin memerrinde vuku'undan naşi binâ ve ta'mîr ve tedidleri mertebe-i vücûbda olmağın Memâlik-i mahrûsetü'l-mesâlik-i pâdişahanemde vâki' sâir bu makule hanların ve kezâlik derbendlerin ekserinin ta'mîr ve termimleri ve hıfz u hırsatleri hıdemâtına merbût mu'ayyen ve mahsûs muhafazacı ve derbendcileri olduğu ecilden sâlifü'z-zikr hanların dahi mu'ayyen ve muvazzaf hademe-i merbûtesi var mıdır deyü Defterhâne-i âmire'm kuyûdatına müraca'at ve akâm-ı hazîne-i âmire'mden mevkufât defterleri tettebbu' ve istikra olundukda Adana sancağında Karaisalu nahiyesinde 68 nefer Melvan cema'atı ve yine nahiye-i mezkûrede 31 nefer Tülü

Koçlu cema'atı ahalileri zikr olunan Çakıd hanı'nda oturup mürûr-ı ubûr eden hüccâc-ı müslimin vesâir ebnâ-ı sebili gereği gibi muhâfaza ve muharese eylemeleri şartıyla hane-i avarızları ref' olunup tekâlif-i örfiye ve şakka'nın cümlesinden mu'afiyet üzere kayd müşarunileyh Bayram Paşa'nın binâ eylediği Çakıd hanı'na derbendci kayd olunduklarına binâen verilen mu'afnâmeleri Defterhâne-i âmire'mde hıfz olunup 1047 tarihinde bâ hatt-ı tevkîî mahalline şerh ve yedlerine suret verildiği ve Tarsus sancağında Kosun 40 nefer Kızıl Işıklı cema'ati ahalisi ze'amet mülhakatından olmağla öşürlerin sahib-i arza ve resm-i ganemlerin ve bâd-ı heva ve arûsanelerin verdükden sonra avarız-ı dîvaniye ve tekâlif-i örfiye ve şakka'dan mu'afiyet veçhile ziyâde mahûf ve muhâtara olan Kozoluk derbendini muhafaza için derbendci oldukları ve yine Kosun nahiyesinde 11 nefer cema'at-i Saru Şeyhlü dahi kezâlik öşürlerin sâhib-i arza ve resm-i ganemlerin ve bâd-ı hevaların verdüklerinden sonra avarız-ı divaniye ve tekâlif-i örfiye ve şakka'dan mu'afiyet üzere Bozbeğ (?) derbendinin hıfz ve derbendcileri oldukları ve yine Kosun nahiyesinde 31 nefer cema'at-ı Musa Seydilü nâm-ı diğer Zaviye-i Şeyhlü ve mezra'a-i Tekfur 'beli der kurb-ı Gülek deyu mukayyed olanlar dahi derbend-i mezkûru muhafazaya me'mûr olup hıdmetleri mukabili resm-i ganemlerin ve bâd-ı hevâ ve arûsanelerin edâ eyledüklerinden sonra avarızdan ve tekâlif-i örfiye ve şakka'dan mu'af etdikleri ve Gülek kal'esinin 50 nefer müslümânân ve 218 nefer geberanı kal'eyi merkumeyi hıfz ve hırsat mukabili mu'af ve müsellemler oldukları ve yine Kosun nahiyesinde Kiraz سیران nâm-ı diğer Akpınar nam mahalde mütemekkin olan 50 nefer cema'at-ı müslümânân ve geberan dahi mezkûr Gülek derbendi derbendcileri olmak üzere 1000 tarihinde bâ hatt-ı

tevkî'î şerh verildiği ve Eltemse التمس ve Melvan kal'elerinin dahi müstahfızan tımarları ale't-tafsîl Defterhane-i âmire'den ve Tarsus kazasına tâbî' 33 nefer Uluğ اولوغ cema'ati ve Karaisalu kazasına tâbî' 53 nefer Melvanlı cema'atı ahalileri avarızdan ve tekâlif-i örfiye ve şakka'dan mu'afiyet veçhile Çakıd hanı derbendcileri olup ale'l-esâmi best ve kayd olunup 1132 senesinde sûret verilüp ve emr-i şerif sâdır olduğu ve Kozoluk nam karye ahalileri dahi Kozoluk nâm-ı diğer Çavuş hanı derbendine derbendci ta'yîn oldukları inhâ olundukda mu'afiyetlerini müş'ir yedlerinde emr-i şerif varise mucibince amel oluna deyü 1105 tarihinde anlara dahi emr-i şerif verildiği mevku-fâtden ihrac olunup Gülek hanı ve Yanık han ve Çifte hanın ve derbendcilerinin keyfiyetlerine dâir mevku-fâtda bir kayıt bulunmayup lâkin zikr olunan hanların cümlesi hüccâc-ı zevi'l-ibtihacın ve ebnâ-ı sebinin memerrinde vâki' olmalarıyla hîn-ı zehâb ve iyablarında nüzul edüp berf ü bârândan sâlim ve masun şerr-i lüsûs ve haram-zâdeden masun olmalarıçün kemâl-i metânet ve istihkâm üzere birâ ve ta'mîr ve tecdîd olunmaları aksa-yı murâd-ı mülûkânem olduğu olduğuna binâen imdi Defterhane-i âmire'm ve mevku-fât kuyûdatı mifâdınca mezkâr hanların ve derbendlerin hıdemât-ı hıfz u hırsatlarıçün merbut ve mu'ayyen olan kura ve cema'at ahalilerininin ka'ide-i kadîme-i mer'iyye ye nazaran han-ı mezkûrleri binâ ve ta'mîr eylemeleri mertebe-i uhde-i ihtimamları olduğundan gayri havali-i mezkûrede vâki' mezkûrân Melvan ve Eltemşe kal'eleri mustahfızanlarının dahi mezkûr kal'elerde adem-i lüzûmları mütehakkık olduğu ve Kozoluk nam karye ahalileri ru'l-beyân hanların ve derbendlerin hıdemâtına rabt olunup binâları için dahi i'ânete me'mûr kılınmaları lâzıme-i halden olmağın ancak mezbûr hanların mukaddemlerde ta'mîr olduğu varımdur ve ta'mîrleri mesbûk ol-

duğu sûretde taleb ve rızalariyle mâ-
 olunmuşdur ve şurût-ı kadîmesi ne
 minvâl üzeredir ve binâları husûsun-
 da kemâl mertebede dikkat ve taharri
 olunduğu takdirce ne mikdâr masraf
 ille vücûda gelürler ve me'mûr hıde-
 mâtları olan hafazaları elyevm ne ma-
 hallerdedürler gereği gibi ma'lûm edil-
 mesi muktezâ-yı hâlden olmağla ibti-
 da-yı emrde ber-vech-i muharrer ma'-
 rifet-i şer' ve cümle ma'rifetleri ve ehl-i
 vukuf ma'rifeti ve marifet-i müşaruni-
 leyhin reyî ve mumaileyh Vâiz-zâde
 Fazlullah zide ilmehü'nun nezâretiyle
 keşf ve mu'ayene ve yegân yegân her
 husûsu tahrîr ve defter olunup mem-
 hûr ve mümzâ defterini aceleten ve
 müsâra'aten Der-ı devlet-medârıma ir-
 sâl ve keyfiyet alâ vuku'ihâ i'lâm ve
 sâlifü'l-beyân kura ve cema'atlar aha-
 lilerinin ma'rifetleri bu makule hıde-
 mât mukabili olduğuna binâen ta'mîr-
 lerine müte'ahhid oldukları sûretde
 şerâit-i mu'afiyet-i kadîmelerine bun-
 dan sonra ade'd-devâm ri'âyet ve her
 halde mezâlîm ve ta'addiyatdan himâ-
 yet ve sıyanet ve müteferrik ve peri-
 şan olanları dahi makarr-ı kadîmlerine
 ircâ' ve iskân îva olunmasına ihtimam
 ve dikkat hülâsa-ı kelâm sâire dahi ve-
 sile-i meyl ü rağbet ve bâdi-i heves avd
 ve ric'at olunacak vechile müstemirren
 üzerlerine bast-ı hiyam-ı re'fet ve şef-
 kat olunacağı ve hıdemât-ı muvazzafa-
 sı tediye ve ruyetden rûkerdân ve mez-
 kûr hanların murâd-ı humâyûnum
 olan binâlarından istintak üzere olan-
 ların mu'afiyetleri ref' ve ilgâ ve sâir
 ra'iyet misüllü üzerlerine hane-i ava-
 rız ve tekâlif-i sâire vaz' ve kayd etdi-
 rileceği ve kal'eteyn-i mezkûriteynin
 merdân-ı mustahfızânının dahi kal'e-
 lerce adem-i lüzumları mütehakkık ol-
 dukda taleb ve rızalariyle me'mûr kı-
 lınacakları hanların binâ ve muharese-
 leri hıdemâtına an sahîhin sa'y u ik-
 dâm eyledikleri halde mükâfât hasene-
 sini müşâhede eyleyecekleri ve kal'ele-
 lerce adem-i lüzumları inde't-tahkik hıd-
 met-i binâ ve hırâsetten dahi imtina'-

ları zâhir olursa tîmarlarının havvas-ı
 humâyûnuma tashîhi musammen ve
 mukarrer idüğünü kendülere i'lâm ve
 işâ'at alâ vechi'l-mulâyemet ifhâm olun-
 mak fermânım olmağın işbu emr-i şe-
 rif-i âlişânım isdâr ve ile irsâl olun-
 mağla vusûlünde senki vezîr-i müşâr
 ve sizki voyvoda ve kudât ve sâileri
 mumâileyhimsiz mezkûr hanları fi'l-
 hakika bu ana değîn ta'mîr olundukla-
 rı varmıdır ve mesbûk olduğu sûret-
 de ne cânibden ve ne vechile olmuşdur
 ve hanlara ve civarlarında vâki' der-
 bendlere ve mâru'z-zikr kal'elere ve
 memûr kılınan kurâ ve cemâ'at ve
 mustahfızân fermânım olduğu üzere
 te'mîr ve tecdide ve ba'd ezin muhafâ-
 za ve muhâreselerine ta'ahhüd ve etrâf
 u enhâlarında olan ahali dahi hîn-i bi-
 nâda alâ vechi'l-mu'tâd i'ânete tekeffül
 ederlermi hâsılı bu husûsları gereği gi-
 bi bir kâlib-ı nizâm ifrâğa ve lâzûme-
 leri ondan dahi ziyâde dikkat ve tahar-
 ri ederek mesârifinin mikdarını ve lâ-
 zîmenin tedârük ve ihrac olunacak
 mahallerini özür ve himâyeden ra'na
 vechile tertîb ve me'mûr hıdemâtı
 olanların dahi elyevm keyfiyetleri ne
 vechile idüğünü tahkik edüp bir mad-
 desi meşkûk ve mübhem kalmamak
 şartıyla ale'l-infirâd tahrîr ve defter
 ve memhûr ve mümzâ defterini serî'ân
 Der'aliyye'me irsâl ve inşa allahu te'alâ
 ibtidâ-yı baharda mübâşeretleri murâ-
 d-ı pâdişâhanem bulunmağla bîhude
 takviyet [ve] dikkat etmemeği sarf-ı
 sa'y-ı behemhâl ve hakikat-ı hâl ve vec-
 hile ise alâ vuku'ihâ tafsîlen i'lâma
 bezli vus ve mecâl eyleyüp şöyleki ıya-
 zen billahu te'alâ bu maddeyi vesile-i
 cerr-i menfa'at ittihaz etmekle celbi
 mâl sevdâsına düşüp ta'tîl-i maslahata
 bâ'is olacak hâlâta tasaddi ve zir-i hi-
 mâyelerinizde olanları dahi himâyet
 ve ta'dil ve tesviye şurûtuna adem-i
 ri'âyet ile ahara gadr ve ta'addi eder-
 seniz mu'akab olacağunuz muhakkak-
 dur. Ana göre kemâl-i basîret ve isti-
 kamet üzere hareket ve fermânım oi-
 duğu üzere hıdemâtdan imtina edenle-

rûn haklarında musammen olan husûsları dahi kendülere kavli ile ifhâm ve işa'at eyliyesüz ve senki muamileyh Fazlullah zîde ilmehusun ol havâlinin hasâbay-i(?) umûruna vukuf ve ittilâ'ın olduğu cihetden her vechile sana i'timâd-ı sedâd-ı makrûn-ı pâdişâhânem olup ve senden bu bâbda kemâl-ı sadakat ve mezîd i istikamet ile hîdmet me'mûl-ı tab,-ı saffı meşmûl olmağla inzimâm-ı re'y ve nezâretin ile bu maddelelerin vech-i ahsen üzere temşiyet-i bâb-ı hitâm olmasına bezli hâsıl-ı sa'y u ikdâm ve vâki' hâli ale't- tafsîl Der-aliyye'me sen dahi tahrîr ve i'lâm eyliyesiz deyü Adana vâlisi vezîr [Mustafa] Paşa'ya ve Adana ve Tarsus ve Kosun ve Karaisalu kazaları kadılarına ve Tarsus vovyodası zîde mecdehu-ya ve medine-i Adana a'yânından müderrisinden Vâız-zâde Fazlullah zîde ilmehu ya ve zîkr olunan kazaların a'yân ve iş erleri zîde kadrehuma hitâben emri şerif verilmiştir, fi 12 Zilka'de sene 1166.

(MAD, nu. s. 252-253)

11

Adana Beğlerbeğisi Mehemed Paşa dâmet-i me'âliye hüküm ki,

Vezîr-i a'zam sûtûde şiyem ve vekil-i mutlak-ı sadakat ilmim Mustafa Paşa adâmallahu te'âlâ iclâlehu ve sa'ik-i bi't-teyid-i iktiran ve ikbalehu cenablari etvâr-ı eslâf-ı cemiletü'l- evsâf iktira ve dâr-ı ukbâda a'dad-ı nevvâr-ı ehakk-ı evfâ için tertîb-i hasenât-ı müberrâta muvaffak ve musaddar olmak sâniha-i zamîr-i diyânet semirleri olmak hesabıyla Karaman ile Adana bey-ninde vâki' hanlar memerr-i hüccâc ve ebnâ-i sebil olup niçe müddetden berü ta'mîr olunmaduklarından harâbe mütemayil olmalarıyla hesbetenillahu te'âlâ ve taleben li marazati'l-âlâ ta'mîr ve termimlerine sıdk (?) ile şurû' ve mubâşeret edüp zîkr olunan hanlardan Çakıd ve Kozuluk hanlariyle yaylakda vâki' Çifte Han'ın bir kıt'ası Vâız-zâde Efendi dimekle ma'rûf kimesneye ve zîkr olunan Çifte yaylak ha-

nının bir kıt'asıyla Yanık han ve asıl Çifte ta'bir olunan han Karslı Hacı Ali nam kimesneye tamîr ve tesviye ettirilmek ile kemal-i metânet ve resânet üzere ta'mîr ve termîm eyledik deyu kavli-i hodlariyle matlûbları olan mesârifleri bu tarafda nakden temâmen ve kâmilen kendülere teslim ve edâ olunup ve masraflarını bi't-temam ahz ve istifa eylediklerini müşîr taraflarından verilen hüccet-i şer'iyeye nin sûretleri gönderilmekle mahallinde sicillâta ba'de'l kayd zîkr olunan hanlar metin ve müstahkem ta'mîr olunmalarından naşî müddet-i tavile bilâ ta'mîr ve termîm derûnlarına nüzul eden ibadullah selâmet ve rahat üzere karar ve ârâm eyleyüp niçe müddet ta'mîr ve termimlerine dâir özür ve illetleri zâhir olmaksun için iktiza eder iken zemân-ı kalilde zîkr olunan hanların sukufları kiremidleri oynayup ve divarları ve ba'zı mevâzi-i sâireleri mütezil ve inhidâma mütemâyil olup ta'mîri iktizâ eylediği ve bundan gayri Çakıd hanında vâki, câmi' müşrif-i harâb ve Gülek boğazında Sarı Şeyh nâm mahalde Bac boğazına dek 4 sa'at mesâfe tarik-i cad-denin dahi kaldırımları bozulup ve kaldırımı olmayan mahaller ba'zen çukur ve ba'zen taşlık olup hüccâc-ı müslimîn ve ebnâ-i sebil mürûrda zahmet keşide oldukları haber verilmekle zîkr olunan hanların haber verildiği üzere kiremidleri yerlerinden oynayup mütezil ve münhedim olmuşlar mahalleri varmı? Vâki' olduğu suretde kavli-i hodlariyle zîkr olunan hanların metin ve müstahkem üzere meremmatı mesâ-rifi bi't-temam bâ hüccet-i şer'iyeye kendülere teslim olmak hasebiyle tekrar ta'mîr ve termîm olunmak iktiza eden mahalleri nezâret ve ihtimamınla yine mukaddema ta'mîr eden merkumana metânet ve resânet üzere ta'mîr ve termîm etdirülüp ba'de't-tekmlîl sıhhatı üzere Der-aliyye'me tahrîr ve kezâlik câmi'-i merkumun ve tarik-i mezbûrun muhtac-ı ta'mîr olan mahalleri ne gûne mahallerdir ve ne mikdar masraf ve

ne nev' levâzım ile kabil-i ta'mir ve tas-tih ve tesviye pezir olur tarafından ru'yet ve keşf ve âlâ vechil-evza ve's-sihha başka sebt ve defter ve i'lâm olunmak fermanım olmağın iş bu em-r-i şerifim ısdâr ve ile irsâl olunmuşdur. İmdi tarafından mu'temed ve dindar ve müstakimü'l-etvâr kimesneyi mahall-i mezbûra ta'yîn ve isal ve zikr olunan hanların haber ve-rildiği vech üzere kiremidleri yerlerin-den oynayup münhedim olan mahalle-i varmı? vâki' olduğu suretde anları ru'yet etdirüp mukaddemâ zikr olunan hanları ta'mir edüp mesârif-i ta'mî-râtı bâ hüccet-i şer'iyye kendülere tes-lim olunan merkumâna alâ eyyi hâlin nezâret ve ma'rifetinle derhal meti ve resîn olmak üzere ta'mir ve termim etdürüp bir maddelerinde iştibah ve kusur vâki' olmamak vech üzere it-mam ve ikmâline ihtimam ve dikkat ve sâbıku'z-zikr hanların eczâ-ı ebniye-sinden olmak üzere esnâfdan aldıkları eşyânın bahâları eshâbına temâmen edâ ve teslim olunmuşmudur yoksa ve-rilmeyüp zimmetlerinde mi kalmışdur bu husûsu dahi alâ vechi't-taharri ba-de't-teftiş hakikat-i hâli Der-aliyye'ye mubâderet ve kezâlik zikr olunan câ-mi-i şerifin ve tarîk-i merkumun mün-hedim ve munkasem ve muhtac-ı ta'mir olan mahalleri ma'rifet-i şer'le ru'yet ve mu'ayene olunarak ta'mir ve ter-mim olunması muhtaç olan mahaller dahi ne gûne yerlerdür ve ne nev' le-vâzım ve ne mikdar masraf ile vücuda gelür kemâl-i tedkik ve taharri birle keşf ve izah olunarak başka sebt-i def-ter olunup der aliyyme irsâle himmet ve bu bâbda ihmâl ve iğmazdan ve te-vâni ve kusurdan mücânebet ve mu-bâ'adet olunmak bâbında fermân-ı âli-şânım sâdir olmuşdur, fi evâsıt-ı C. ev-vel sene 1167.

(MAD, nu. 156, s. 104-105)

12

Devletlü inayetlü merhametlü sul-tanım hazretleri sağ olsun.

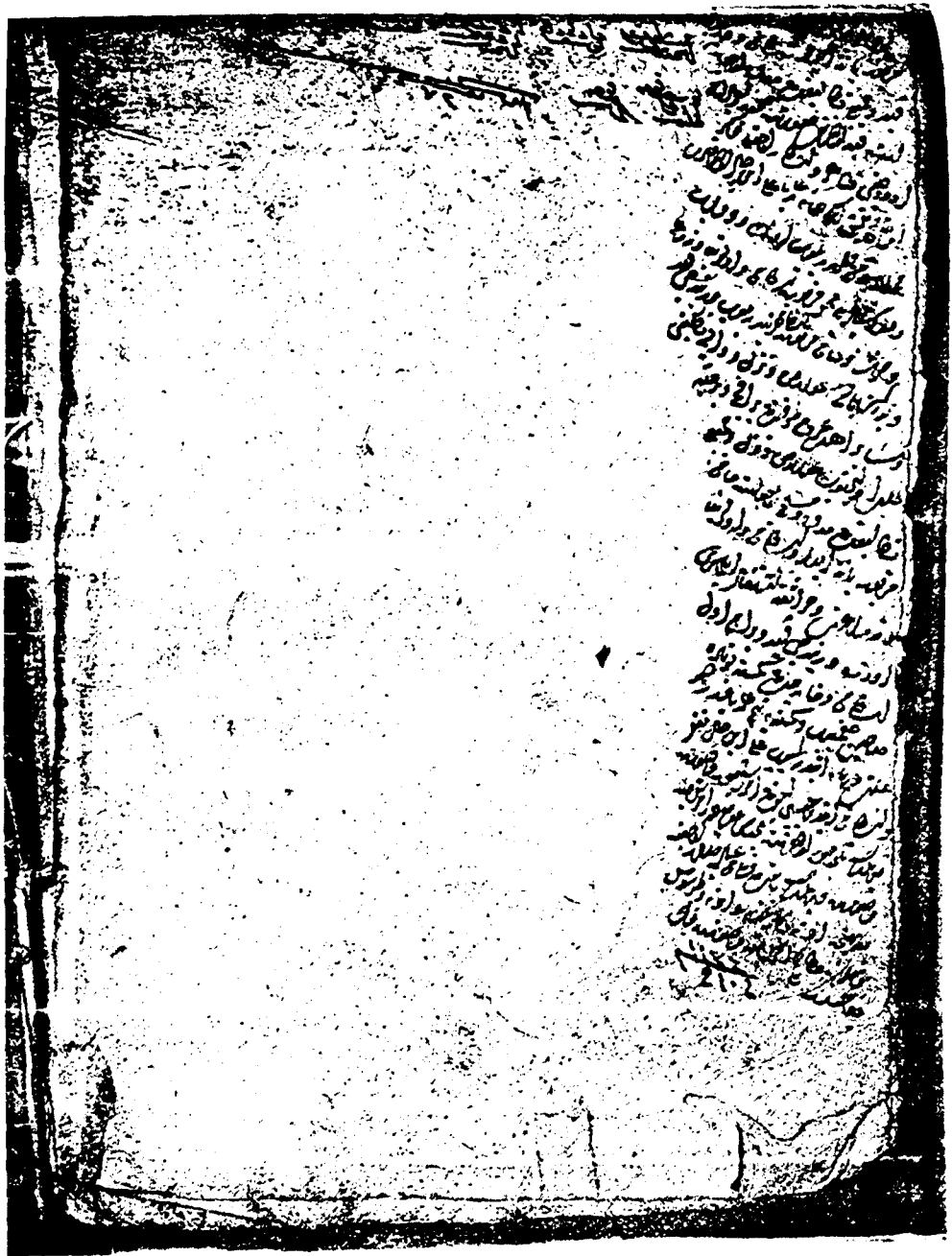
Bu kulları halâ Sadr-ı a'zam mer-

hametlü efendimiz hazretlerinin tarîk-i hüccâc-ı müslimin de Adana ve Kara-man hududlarında vâki' ta'mir ve ihyâ buyurdıkları dört kıt'a hanların ru'ye-tine berât-ı âlişân ile mütevellisi olup şurût-ı berât-ı âlişân mucibince zikr olunan han etrâfında bu esnâda binâ olunan dekâkin ve hanlar içlerinde be-her yevm sabaha kalmış ateşleri itfâ ve sofaların tathîr ve zibillerin ihrâc için birer müte'ayyin adem iskân mu-rad olundukda civarlarında vâki' der-bendei tâfelerinden ve sâirlerinden ba-zı kimseler müdahale ve mümana'at et-meleriyle mercûdurki yedimde olan berât-ı şerif-i âlişân mucibince ol vec-hile müdâheleleri men' ve def' olun-mak bâbında müekked emr-i âli ih-san buyurulmak ricâ ve niyâz olunur bâki emr ü fermân devletlü merhametlü efendim sultanım hazretlerindür,

bende

Hasan b. Elhac Ali
mütevellî

Adana sancağında vâki' Çifte han ve Yanık hanı ve Yaylak hanı ve Kozolu-ğu ve Çakıd hanı mürûr-ı eyyâm ile ha-rabe müşrif olup bir vechile meks ve ikamet kabil olmamağla Şam ve Ha-leb ve etrâf-ı bilâddan mürûr u ubûr eden ibâdullah husûsa hüccâc-ı zevi'l-ibtihâcın ve sâir ebnâ-ı sabilin bî aded ve bî kıyas zahmet ve meşakkatları olmağla mevâzi-i mezbûrede olan han-lar hâlâ revnak efzâ-yı sadaret-i uz mâ ve mesned ara-yı vekâlet-i kübrâ Vezî-r-i a'zam ve efhem devletlü sa'adetlü Mustafa Paşa efendimiz hazretlerinin taraf-ı asafânelerinden müceddeden bi-nâ ve ihyâ olunup lâkin mâru'z-zikr Çakıd hanından ma'ada hanların ru'yet ve muhafaza eder mütevellisi olma-mağla zikr olunan han ve Yaylak hanı ve Kozoluğu hanı etrâfında bu esnâda müceddeden binâ olunan dekâkin han-lar içinde beher yevm sabaha kalmış ateşleri itfa ve sofaları teccessüs ve tathîr ve derunlarında müctemi' olan mezbeleyi ihrac eylemek şartıyla rey-i mütevellî ile birer kimesne iskân olu-nup ve ekser eyyâmda zikr olunan han-

Handwritten header or title in Ottoman Turkish script, possibly indicating the date or subject of the document.

Handwritten text at the top of the page, likely a header or introductory section.

Main body of handwritten text in Ottoman Turkish script, arranged in approximately 12 horizontal lines. The text is dense and appears to be a list or account of items.

lar ru'yet ve muhafaza olunmak için bir mütevellî lâzım olmağla vech-i meşrûh üzere Çifte han ve Yanık han ve Yaylak hanı ve Kozoluğu hanı etrafında müceddeden binâ buyurulan dekâkine beher yevm zikr olunan hanlardan her gün sabaha kalmış ateşleri itfa ve sofaları tathîr ve haftada bir def'a müctemi' olan mezbelelerin ihrac ve tathîr eylemek üzere birer kimesne iskân ve kendi dahi iktizâ eden umûrlarını ru'yet ve muhafaza etmek şartıyla medine-i hazret-i Eba Eyub-ensârîde müceddeden binâ ve ihyâ buyurdıkları câmi-i şerîf ve zâviye-i latîfe evkaf-ı şerîfeleri gallâtından almak üzere yevmî 3 akça vazîfe ile erbâb-ı istihkakdan olup vücuh ile ru'yet ve muhafazaya ehliyeti olan Adana ahalisinden Hasan b. Elhac Ali mütevellî nasb ve ta'yîn ve bâlâda tafsîl ve beyân kılınan şurût-ı mezkûre üzere yedine berât-ı âlişân ihsan buyurulmak bâbında evkaf müfettişi Elhac Ebubekir Efendi i'lâm etmekle mucibince tevcîh ve berât olunmak bâbında fî 28 Zilhicce sene 1167 ru's-ı humayûn sâdır olmağla vech-i meşrûh üzere berât-ı şerîf-i âlişân verildiği Haremeyn-i şerîfyn

muhasebesinde mastûr ve mukayyedir emr ü fermân devletlü inâyetlü sultanım hazretlerininidir, fî 4 Zilhicce sene 1167.

(Cevdet - Belediye, nu. 7430)

13

Ebû'l-hadi cema'ati ahalileri Çakıd hanı'na ikameti kabul etmeyüp sabû'l-mürûr mevayı ittihaz ve ba'zı aşâir eşkıyasiyle belene mürûr-ı uburlarında Şücaeddin ve Kara İsalu kazası derununda tahrîb-i kurâ ve nehb-i emvâl ve katli nüfus eyledikleri i'lâm olunmağla Der aliyye'den mubâşir ta'yîn ve buldukları mahalde ve dîvan-ı Adana'ya ihzâr ve ba'de't-terâfi' ihkak-ı hukuk ve ba'd ez in cadde-i itâ'atdan ser mu inhiraf eylemeyüp ve me'mûr oldukları han-ı mezbûrda kendü arzularıyla ikamet eylemek üzere kavî nezre kat' ve şerr ve mazarratlarını bilâd ve ibâd üzerlerinden men, ve def' ve keyfiyetleri sûret-i sicillâtiyle Der aliyeme i'lâm olunmak üzere Divan-ı humayun'dan emr-i şerîf tahrîr olunduğunu müş'ir gelen mufassal ve meşrûh kaime tefsîlen ahkâma kayd olunmuşdur, fî evâil-i Receb sene 1174.

(MAD, nu. 9953, s. 256)

Handwritten text in Ottoman Turkish script, likely a financial record or ledger. The text is organized into columns and rows, with some entries appearing to be organized by date or category. The script is dense and fills most of the page.

5- Başbakanlık Arşiv Genel Müdürlüğü Maliyeden Müdevvet defterler
No: 9956, S. 105

Handwritten text in Ottoman Turkish script, similar to the first document. It features a header section at the top left, followed by several columns of text. The entries are organized in a structured manner, possibly representing a list of transactions or accounts.

6- Başbakanlık Arşiv Genel Müdürlüğü Maliyeden Müdevvet defterler
No: 3172, S. 32

ORHONLU

Handwritten text in Ottoman Turkish script, arranged in approximately 10 vertical columns. The script is dense and appears to be a ledger or account book. A diagonal line is drawn across the lower portion of the text, and a small mark resembling a signature or initials is visible at the bottom left.

MAD, 3172, 322

Handwritten text in Ottoman Turkish script, likely a list or record, written vertically along the left margin of the page.

Handwritten text in Ottoman Turkish script, possibly a header or title, located at the top center of the page.

11 Eylül 1763

Main body of handwritten text in Ottoman Turkish script, arranged in several columns across the page.

Handwritten Ottoman Turkish text in a dense, cursive script, likely from a financial ledger or account book. The text is arranged in vertical columns, with a prominent vertical line separating the left and right sections. The ink is dark and the paper shows signs of age and wear.

MS. A. 107/100

ORHONLU

13- Başbakanlık Arşiv Genel Müdürlüğü Maliyeden Müdevver defterler
No: 9956, S. 253

954-655

Handwritten text in Ottoman Turkish script, top left section of the page.

Handwritten text in Ottoman Turkish script, middle section of the page.

Handwritten text in Ottoman Turkish script, top right section of the page.

Handwritten text in Ottoman Turkish script, middle right section of the page.

Handwritten text in Ottoman Turkish script, bottom right section of the page.

18 Mart 1783

Handwritten text in Ottoman Turkish script, top left section of the page.

Handwritten text in Ottoman Turkish script, middle left section of the page.

Handwritten text in Ottoman Turkish script, middle right section of the page.

Handwritten text in Ottoman Turkish script, bottom right section of the page.

Handwritten calligraphic text, possibly a signature or decorative flourish.

Handwritten musical notation on a staff with lyrics in Arabic script.

Handwritten text in Arabic script, possibly lyrics or a short poem.

Handwritten text in Arabic script, possibly lyrics or a short poem.

Large, stylized handwritten calligraphic text, possibly a signature or decorative flourish.

